

כפר דרום ת"ו - שבי דרום
 תל אביב 16:16
 ירושלים 16:02
 באר שבע 16:21

פרשת ווארץ

פרשת השבוע בראי הארץ ומצוותיה

כתב: יואל יעקבי

ה' טבת תשע"ו | גיליון 44 | פרשת ויגש - גרסת הדפסה עמ' 1

ויאמר אלוקים לישראל במראות הלילה... ויאמר: אנוכי האל-א-לוהי אביך, אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם.
 אנוכי ארד עימך מצרימה ואנוכי אעלך גם עלה..."

(בראשית מז ב-ד)

פרשת ויגש : הירידה למצר במצרים

זמרת הביטוי 'ירידה' מצוי רק ביחס למצרים, אך פוסק לאחר התגלותו של ה' ליעקב בבאר שבע. נראה כי הדבר קשור להגנה בפני השקיעה בתאווה הגוף שמצרים נודעה בהן. הבנת ההבדל בין מצרים לעמון ומואב בחיוב המעשרות בהן יסייע לנו להבין את מהותה של מצרים ואת מטרת הירידה אליה.

ירידה מול ביאה

את עומק החוויה הרוחנית שחווה יעקב בהתגלות זו שנערכה בבאר שבע בדרכו מצרימה קשה לנו להבין. אולם דבר אחד בולט מאוד: אם עד עתה הנסיעה למצרים כונתה תמיד (מאז ימי אברהם) ירידה, הרי שמעתה ואילך, לפחות בכל הנוגע ליעקב ומשפחתו, אין יותר שימוש בשורש זה. מעתה, החל מהפסוקים הקרובים, השימוש הוא בעיקר בפעלים שמקורם בשורש ב"א.

מעניין שהשורש יר"ד ייחודי (לפחות אצל האבות) לירידה מצרימה, כשיעקב יוצא מארץ ישראל נאמר עליו "וילך חרנה", הוא אינו יורד לחרן, למרות שהיא נמצאת מעבר לנהר פרת, וממילא גם מעבר לגבולות הרחבים ביותר של ארץ ישראל (יתכן שהסיבה לכך קשורה גם לעובדה שבהמשך ההיסטוריה חרן תיהפך להיות במדרגת סוריא, שהיא מדרגת ביניים הלכתית בין ארץ ישראל לחוץ לארץ). אין לומר כי הדבר נובע מכך שמצרים נמצאת לדרומה של ארץ ישראל, והדרום ממוקם בחלק התחתון של המפות. הקדמונים ראו בעיני רוחם דווקא את המזרח כחלק העליון, ולכן הוא מכונה קדם. גם המפות הקדומות אינן מוצפנות כמפות המודרניות, אלא ממוזרחות, כלומר המזרח נמצא בצידן העליון וממילא המערב נמצא בצידן התחתון. על כרחנו לומר כי במעבר מארץ כנען למצרים ישנה בהכרח ירידה, שנובעת מהפער הרוחני בין שתי הארצות. המצרים נתפסים כבעלי תאוות. כשפרעה מגלה כי שרה היא אשתו של אברהם ולא אחותו הוא אינו מציע לו לשבת בארצו (כמו שעשה אבימלך מלך פלישתים) אלא משלח אותו (עם פיצויים מוגדלים, כמובן) מארצו. רבותינו מסבירים שהסיבה לכך היא החשש של המצרים שמא מרוב רתיחת התאוה שלהם הם לא יצליחו לעצור בעד עצמם ויחטאו. המילה 'מצרים' מרמזת גם על מִיָּצַר, מלשון גבול, כשהדבר נדרש על הגוף, שבניגוד לנשמה האלוקית הנצחית, הוא מוגבל (השם 'מצרים' הינו שם עברי עתיק שהמצרים הקדמונים לא השתמשו בו). גלות מצרים מבוארת על ידי הבעל שם טוב הקדוש כמציאות בה הנשמה משועבדת לגוף. השעבוד במצרים הוא, אם כן, לא רק חיצוני אלא גם

פנימי ומהותי. היציאה ממצרים היא בעצם יציאה מהמצרים המונעים מהנשמה להתפתח כפי הראוי לה. על רקע ההסבר הזה יש צורך להבין מדוע ריבוננו של עולם סיבב את המציאות כך שעם ישראל ירד למצרים.

תרומות ומעשרות בחו"ל

כדי להבין את הדברים ניקח פסק זמן מהעיסוק בעניינים הפנימיים ונפנה להבין הלכה שיסודה במשנה במסכת ידיים (ד ג) שדנה בשאלה איזה מעשר מעשרים בעמון ומואב בשביעית. למרות שתרומות ומעשרות נוהגים בארץ ישראל בלבד, הארצות שסביב ארץ ישראל חייבות בתרומות ומעשרות מדרבנן. המדובר על בבל (שם הונהג החיוב כבר על ידי הנביאים), מצרים (שם הונהג החיוב על ידי הזקנים שבאו אחרי עזרא) ועל עמון ומואב שבעברם המזרחי של הירדן וים המלח. על פי סדר הניתנה של המתנות יש לתת בתחילה תרומה גדולה לכהן, אחריה מעשר ראשון ללוי כשהלוי נותן עשירית מזה לכהן כתרומת מעשר, ואחר כך יש מעשר נוסף שמשנתה בהתאם לשנה: מעשר שני בשנים אבד"ה לשמיטה, ומעשר עני בשנים ג"ו לשמיטה. בשנת השמיטה עצמה אין מעשרות שהרי אין בה יבול, ומה שיש הוא מופקר ופטור בגלל זה ממתנות. ההלכה המחייבת הפרשת תרומות ומעשרות בחו"ל, בארצות הסמוכות לארץ ישראל, יצרה מציאות מוזרה במקצת. מצד אחד השמיטה איננה נוהגת שם, שהרי אין זו ארץ ישראל (לפחות לא זו שחייבת בשמיטה, שהרי עמון ומואב, אפילו באזורים שלא נכבשו על ידי משה, הם בתוך גבולות ההבטחה). מצד שני חייבים להפריש במה שגדל בהם תרומות ומעשרות, וכך נוצרה מציאות בה מפרישים באותן ארצות תרומות ומעשרות בשנת השמיטה. מציאות דומה, אגב, של מעשרות בשביעית, מוכרת לנו היום במקרים בהם משתמשים בהיתר המכירה בשמיטה.

מעשר שני או מעשר עני

אלא שכאן ישנה בעיה. את המתנות הראשונות: תרומה גדולה, מעשר ראשון ותרומת מעשר יש להפריש כמו בכל שנה. השאלה היא איזה

פרשת ווארען

פרשת השבוע בראי הארץ ומצוותיה

כתב: יואל יעקבי

ה' טבת תשע"ו | גיליון 44 | פרשת ויגש - גרסת הדפסה עמ' 2

ריחוק – בסיס לקרבה

נראה שדווקא הריחוק הזה הוא שהיווה את הכר ליחסים הייחודיים ברמה מסוימת ששררו בין שני העמים. דווקא בגלל שבשורתם של המצרים היא הגוף ותאווותיו, ואילו בשורתם של עם ישראל היא שלטון הנפש על הגוף, יש כאן מקום מסוים לחיבור. לעמים הקרובים אלינו היו כנראה אידיאולוגיות רוחניות שונות, שיכלו להרגיש באידיאולוגיה של עם ישראל כאידיאולוגיה מתחרה, בבחינת "אומן שונא את בני אומנותו". לעומת זאת, המצרים התמחו בכלל בתחום אחר לגמרי, כך שעם ישראל לא היווה בדרך כלל איום עליהם. נכון שהיו מקרים בהיסטוריה בהם היה מאבק מי השולט, אבל מכיוון שכל אחד מהצדדים הכיר ב'מומחיותו' של חברו בדרך כלל היחסים היו תקינים.

כאשר ה' יתברך רצה לבנות את בית ישראל, הוא רצה קודם לכל לבנות את הגוף הלאומי. לכן הוא שלח אותם למקום שהגוף הוא המומחיות שלו – מצרים. הברכה שבירך ה' את יעקב ערב ירידתו למצרים היה בכוחה לשמר את עם ישראל, שאמנם יצא חבול רוחנית מגלות מצרים, אך דווקא לא בתחום ה'מומחיות' של המצרים – תאוות הגוף, ולכן גם הקלקול לא היה עמוק מדי. עם ישראל עבד במצרים עבודה זרה, אבל על גילוי עריות לא עבר. רק על אישה אחת מסופר כי זינתה עם מצרי, שלומית בת דברי, ורש"י מסביר כי הכתוב פרסם אותה לומר שהיא הייתה היחידה בעם ישראל שנפלה בכך. לכן מרגע ההבטחה הזו ליעקב ההליכה למצרים כבר אינה מכונה ירידה, כי עיקר החשש ממנה כבר אינו קיים. השלב הבא אחרי בניין הגוף הלאומי הוא בניין הנשמה הלאומית – מה שעתידי להיעשות במעמד הר סיני.

מצרים

הדיבור על מצרים, אחת האמפיריות העולמיות הגדולות שקמו מאז ומעולם, ואשר ענף היסטורי שלם 'אגיפטולוגיה', עוסק בה, אינו מתאים למקום שנותר במאמר זה. בכל אופן נציין כי ראשיתה של מצרים באיחוד של שתי הממלכות, מצרים העליונה ומצרים התחתונה, לפני כחמשת אלפים שנה על ידי ה'פרעה' הראשון נערמר. הכרונולוגיה המצרית, רוויית שושלות רבות של פרעונים, מעניינת גם אותנו, ולו בגלל שהיא מהווה את הבסיס עליו בנויה הארכיאולוגיה הארץ-ישראלית. ממילא מי שמעוניין לערער על התיארוך הארכיאולוגי בארץ, חייב לקעקע גם את הכרונולוגיה המצרית המקובלת. אחד האישים המפורסמים שעשה זאת הוא ד"ר עמנואל ויליקובסקי, אוטוידקט שזכה גם להערכתו של אלברט איינשטיין. ויליקובסקי פיתח מספר תיאוריות שנועדו, לדעתו, ליישב את הנאמר בתנ"ך בצורה טובה יותר עם הממצא הארכיאולוגי. מצרים הפסיקה להישלט על ידי הפרעונים בימי היוונים שהקימו בה בשנת 305 לפני הספירה הנוצרית את שושלת המלוכה של בית תלמי. עם התאבדותה של המלכה קליאופטרה בשנת 30 לפני הספירה הנוצרית הקיץ הקץ על בית תלמי ומצרים הפכה למושבה רומית.

(תודה לרב אהוד אחיטוב על עזרתו בהפניה לחלק גדול מהמקורות במאמר)

מעשר יופרש בסוף – מעשר שני או מעשר עני? אותם נביאים וזקנים שתיקנו את חובת ההפרשה חשבו גם על זה. בבבל הם חייבו להפריש בשנה זו מעשר שני, ובמצרים – מעשר עני. אולם לגבי עמון ומואב התעוררה שאלה מה יש להפריש בהם? בשאלה זו דנה המשנה בה מופיע משא ומתן (מאורע נדיר למדי במשנה) בין ר' אלעזר בן עזריה (הסובר שיש להפריש מעשר שני) לבין ר' טרפון (הסובר שיש להפריש מעשר עני). לבסוף מגיעה המשנה למסקנה שיש להפריש מעשר עני בעמון ומואב. מסקנה זו מקבלת משנה תוקף כאשר ר' אליעזר (שבעקבות פרשת תנורו של עכנאי יושב בלוד עירו ושם מתעדכן על הנעשה בבית המדרש) מוסר שכהלכה למשה מסיני (!) יש להפריש בעמון ומואב מעשר עני בשמיטה, יוצא שחיוכם של עמון ומואב במעשר עני בשמיטה חמור יותר מן החיוב של מצרים ובבל (כך פסק הרמב"ם – הלכות מתנות עניים ו ה). ה'הלכה למשה מסיני' איננה נטולת טעם, ומדברי הרמב"ם (שם) משתמע שלמרות שברוב השנים מפרישים מעשר שני, ונראה שכך היה ראוי להנהיג גם במצרים ובעמון ומואב (כמו שאכן הונהג בבבל), הרי שבגלל קרבת הארצות הללו לארץ ישראל תיקנו שיפרישו שם מעשר עני, כנראה כדי שעניי ארץ ישראל יוכלו להגיע לשם ולקבל מעשר עני.

מעניין לציין כי באופן מעשי, למרות דברי המשנה ופסק הרמב"ם, מובא בשם הרדב"ז המעיד כי בימינו כבר לא נהגו להפריש תרומות ומעשרות במצרים. גם חכמי חאלב מעידים כי בסוריה לא נהגו להפריש תרומות ומעשרות, למרות דין המשנה.

מצרים מול עמון ומואב

שאלה מעניינת מעלה ר' עובדיה מברטנורא: מדוע לגבי מצרים היה ברור מה יש להפריש בשנת השמיטה ואילו לגבי עמון ומואב, הקרובים יותר לארץ ישראל, לא היה ברור מה יש להפריש. ר' עובדיה עונה שיתכן והדבר נשכח, אולם בעל ה'תפארת ישראל' אינו מקבל זאת, שהרי כיצד ניתן לשכוח דין שנוהג בכל שנה ושנה, ומדוע במצרים לא שכחו דין זה? הוא עונה באמצעות הסבר מעניין, לפיו היחסים בין עמון ומואב לעם ישראל שונים מאוד מיחסם של יושבי מצרים לעם ישראל. בעוד שעמון ומואב נחשבו מקדמא דנא שונאים לישראל, הרי שלמצרים היו יחסים חמים עם עם ישראל, עוד מימי פרעה שנתן את ביתו לשלמה. גם כאשר באו הבבלים להלחם ביהודה המצרים נחשבו כאופציה עליה יש להישען (גם אם כמשענת קנה רצוף). גם בהמשך ההיסטוריה אנו יודעים על ישוב יהודי גדול במצרים – אם זה מקדש חוניו שהוקם שם או בית הכנסת העצום של אלכסנדריה. לכן, כנראה, ההלכות הללו היו דברים שבכל יום במצרים, כאשר עניי ארץ ישראל הגיעו למצרים ליטול מעשר שני מאחיהם, ולכן הן לא נשכחו, בניגוד למציאות בעמון ומואב, בה לא היו מצויים יהודים רבים.

דברי התפארת ישראל מלמדים אותנו יסוד חשוב, לפיו בניגוד למה שהיינו מורגלים לחשוב, בהתחשב בעובדה ש"ציווה ה' ליעקב סביביו צריו", הרי שמצרים היא הטובה שבשכנותינו. הדבר מעניין במיוחד לאור העובדה שמוצאם של יושבי מצרים הקדומים כהי העור מבני חם, רחוק מאוד מהמוצא השמי של עם ישראל, שמשפחתית קרוב יותר לעמים כמו עמון, מואב ואדום, ואפילו לעמי אשור ובבל שמהאזור שלהם הגיעו אבותינו.